ఆశయంతోకూడిన ఆశ, పట్టుదలతోకూడిన కర్తవ్యం ధైర్యం ఇస్తాయి. బానిస బ్రతుకు బ్రతక్కుండా పెద్ద వాడు కావాలని కోరుకోవ డానికి బీదతనం అడ్డురాదు. కోర్కె బల మిస్తుంది. ఆశ నిరాశగా మారినప్పుడు చుట్టూఉన్న చీకటిలో ఏడవ లేక నవ్విన నవ్వు తప్ప మరేమీ వినిపించదు. ఆ నవ్వుకి అర్థం ఏమిటో చుట్టూ ఉన్న చీకటికే తెలుస్తుంది.

"అయితేట్రా, పైడితల్లిగోణ్ణి పెదబాబుగోరితో పట్నం పంపుతున్నట్టా, లేనట్టా?" అన్నాడు నర్సింహులు, అన్నం తింటున్న తన బావమరిది పోతన్నతో.

పోతన్న ఆ మాటలు విననట్టుగా శూన్యంలోకి చూస్తూ ఉండిపోయాడు.

"ఏటా ఆలోసన? మాయ న్నడిగిం దానికి జవాబు సేదేటి?" అంది పోతన్న పెళ్లాం అంకప్ప, మొగుడు తింటున్న అన్నంలోకి పులుసు వేస్తూ.

"ఇందులో ఆలోసించడాని కేటుందే, పైడితల్లిగోడికి పట్నంలో బతికే యోగముంది. కొడుకు పట్నంలో పని సేస్తున్నాడంటే పోతన్నకి మాత్రం సంబరం కాదేటి?" అన్నాడు నర్సింహులే మళ్లీ.

ముద్ద కలుపుతున్న పోతన్న ఆగి పోయాడు.

"లేదు, నర్సీవులూ, పైడితల్లిగోణ్ణి పెదబాబు గోరెంట పంపను" అన్నాడు.

"ఏం, మొన్న పంపుతానని మాటి చ్చావు కదా, మళ్లింతలోకి ఏటొచ్చింది నీకు" అంది అంకప్ప ఆశ్చర్యపోతూ.

ఆవిడ ఆశ్చర్యాన్ని చీకటి మింగె య్యడం చేత పోతన్నకి అదేం కనబడ లేదు. కాని చికాగ్గా—"నేను ఎవరికీ మాటియ్యనేదు. అయినా, నీకు సెపితే బోదపడదు. నువ్వొల్లకో" అన్నాడు పెళ్లాంతో.

నర్సింహులు మళ్లీ అందుకున్నాడు: "ఇందులో బోదపడ్డానికి, పడకపోటానికి ఏటుందిగాని, నీ కొడుకుని పెదబాబు గోరెంట పంపితే నాబమే గాని నష్టమే టుంది? మనం ఇక్కడ అంబలీ గెంజీ తాగుతుంటే, ఆ డక్కడ కక్కా ముక్కా తింటాడు. వొచ్చిన సినిమాలు సూస్తాడు..."

అతని మాటలు పూర్తవకుండానే పోతన్న కోపంతో -"మనం ఈ గరువులు మీద గొడ్డుల్లాగ పని సేస్తన్నాం కాబట్టి ఈ గెంజీ కడుగూ తాగుతున్నాం. ఆడు పట్నంలో అయ్యగారి కొడుక్కి వొంట వొండి, ఆతగాడి బట్ట లుతికి, సెప్పులికి పాలీసు కొట్టి, అవుసరవొస్తే ఆ కుర్రోడి ఒల్లు పట్టి కక్కా ముక్కా తింటాడు. అంతేనా? ఇదే అక్కడికి, ఇక్కడికి తేడా! ఎక్కడయినా సెయ్య వలసింది కూలి పనే! నేను ఆణ్ణి పంపను" అంటూ నిర్ధారించి చెప్పేసి, కంచంలో చెయ్యి కడిగేసుకుని, ఆ గుడిసె లోనించి బయటి కొచ్చాడు.

"అయితేటి? ఆణ్ణికూడా గరువులు మీదికి పంపిస్తావా? సేకపోతే మొగ్గం ఎక్కించి టి సికి కూడా టివానా లేకుండా సేస్తావా?" అంది అంకప్ప, ముంజూరు దాటుతున్న మొగుడితో.

"సస్, నా మాట ఇనుకోకుండా ఎందుకే అలాగ డబడబ వాగుతావు డబ్బానాగ. పైడితల్లి పట్నవూ పంపను, మొగ్గవూ ఎక్కించను" అన్నాడు పోతన్న.

ఆ గుడిసె ముందు రెండు నులక మంచా లున్నాయి. ఆ మంచాల మీద రెండు గోనె పట్టెలు పరిచి ఉన్నాయి. వాటిమీద రెండు దుప్పట్లున్నాయి. అవి వెలుతురులో చూస్తే నల్లగా మాసిపోయి ఉంటాయి. దగ్గర పెట్టు కుంటే ఆముదం కంపు కొడతాయి. ఓ మంచం మీద పోతన్న కూర్చున్నాడు. మరో దానిమీద నర్సింహులు కూచు న్నాడు. గబగబ ఎంగిలి గిన్నెలు సర్దేసి అంకప్ప గూడా బయటికొచ్చి, కాస్త చదునుగా ఉన్న నేలమీద చతికిల బడింది.

"అయి తేటి సేస్తా వాణ్ణి?" అంది అంకప్ప, మొగుడి వైపు తిరిగి. ఆమె ప్రశ్నకి జవాబివ్వకుండా జేబులోంచి మూడు చుట్టలు తీసి, తనొకటి వెలిగించి, మరొకటి బావమరిది నర్సింహులికి అందించాడు. మూడోది తన పెళ్లాం వైపు విసిరాడు. నర్సింహులు తన జేబులోంచి అగ్గిపెట్టె తీసి తన చుట్టను వెలిగించుకోవడంతో బాటు చెల్లెలు చుట్ట గూడా వెలిగించాడు.

"అయి తేటి సేస్తా వాణ్ణి?" మళ్లీ అంకప్పే ప్రశ్నించింది.

"సదివిస్తాను" అన్నాడు పోతన్న ధీమాగా. ఈ మాటతో పెళ్లాం అంకప్పతో బాటు బావమరిది నర్సింహులు, వాళ్లిద్దరితోబాటు చుట్టూ కమ్ము కున్న చీకటి కూడా ఆశ్చర్యపోయింది.

"ఏట్రోయ్, ఇయ్యాల కొత్త పలుకులు పలుకుతన్నావ్? పైడితల్లిగోణ్ణి సదివిస్తావా? ఏదీ నా ముకంలోకి సూసి సెప్పుమీ" అన్నాడు నర్సింహులు.

"అవును, బావా, ఆణ్ణి సదివించాలి" అన్నాడు పోతన్న నిక్కచ్చిగా.

"ఒరే, మీ బాబు సతికాడా? మీ తాత సతికాడా? నువ్వు సతికావా? ఇప్పుడు నీ కొడుకు సతకడానికి" అన్నాడు నర్సింహులు వ్యంగ్యంగా. అతని గొంతులో మహత్తరమయిన పొరపాటు చేయబోతున్న తన బావమరిదిని మంద లించి మంచి దారిలో పెట్టాలన్న బాధ్యత కనిపించింది.

"మా వెవులుమూ అచ్చరం ముక్క నేర్సుకోలేదు కాబట్టే మా గుంటణ్ణాయినా సదివించా లనుకుంటన్నాను. తప్పా?" అన్నాడు పోతన్న.

"ఇంకా సదివించేటి సేస్తావ్" అంది అంకప్ప. ఆమె గొంతులో అమాయకత్వమే ఉందో, అవహేళనే ఉందో పోతన్నకి తెలిసిందికాదు.

"సదువుకున్నోల్లందరూ ఏటి సేస్తారో ఆడూ అదే సేస్తాడు" అన్నాడు కాస్త కోపంగా.

"అంటే?" మళ్లీ ప్రశ్నించింది అంకప్ప.

"అంటే, ఇద్యావంతుడై, నాలుగు డబ్బులు సంపాయిస్తాడు. నాలు గచ్చరం ముక్కలు సదువుకుంటాడు కాబట్టి గవురవింగా బతుకుతాడు" అన్నాడు పోతన్న మరింత చికాగ్గా.

నర్సింహులు నోట్లోని చుట్ట ఆరి పోయింది. చెల్లెలు చేతిలోని చుట్ట తీసుకుని దానితో తన చుట్ట వెలిగించి, ఓ దమ్ము లాగి ఇలా అన్నాడు: "ఇది నీకు పుట్టిన బుద్ధి కాదొరే! మీ తాత ఈ జెమిందారుగోరి తాత దగ్గిర పెద్ద కూలోడిగా పన్చేశాడు. మీ అయ్య ఈ జెమిందారుగోరి తండ్రికాడ వెలజీతగాడు. ను వ్వీ మాలచ్మి నాయుడు గోరికాడ కూలోడివి. నీ కొడుకు ఆ నాయుడుగోరి కొడుకు కాడ పట్నంలో పనోడిగా కుదురుకుంటాడు. ఇందులో కొత్తేటుంది? తప్పేట్టుంది? మన బతుకు లిలాగ ఆ మారాజుల పాదాలకాడ పెల్లిపోతే సాలదేటిరా? మద్దెంతరాన ఈ సదువులేటి, ఈ కొత్త కొత్త పరుగు లేటి? పరుగెత్తి పాలు తాగడం కన్నా, నిలబడి నీల్లు తాగడం మంచిది వ న్నడిగితే."

ఆ మాటలతో పోతన్నకి చిర్రెత్తు కొచ్చింది. "అదిగో, ఆ మాటే నా కిష్టం సేదు. మొన్న మునసబుగోరూ ఈ మాటే అన్నారు; పెదకాపు రామయ్యా ఈ ముక్కే అన్నాడు. నువ్వా ఇయ్యాల ఆ మాటే అంటున్నావు ..."

పోతన్న ఇంకా మాటలుపూర్తి చెయ్యక ముందే నర్సింహులు అన్నాడు — "నానే కాదు, మీ తాత ముత్తాతలంతా ఈ మాటే అన్నారు" అని.

పోతన్నలో కొంచెం ఆవేశం వచ్చింది. "అదే, బావా! మా తాత మా బాబుకి ఈ పాటే నేర్పించాడు. మా బాబూ నాకు ఆ పాటే నువ్వాడు. కాని, నేను నా కొడుక్కి ఈ మాట సెప్పను. పెద్ద పెద్దోలంతా పరుగెత్తి పాలు తాగబట్టే, పల్లెటూర్నించి పట్నా లెల్లిపోతన్నారు; ఆ తరవాత పై దేశాలు ఎల్లి వస్తన్నారు. మనం నిలబడి నీలు తాగబట్టే, జెనమలు గడుస్తన్నా కూలి బతుకు తప్ప మరో తోవ సూసుకోనేక పోతన్నాం" అన్నాడు పోతన్న.

ఈ మాటలకి నర్సింహులు చిన్న వెర్రి నవ్వు నవ్వి, "ఒరే, నీ పిచ్చి గాని, ఈ కూలి బతుకు మనం తెచ్చుకున్నదేట్రా! మనం పుట్టి బూమ్మీద పడ్డప్పుడే— ఒరే, నువ్వు దొరనాగ బతుకు, ఒరే, నువ్వు కంపినీల్లో నాబాలు తీసి బతుకు, ఒరే, నువ్వు కూలి సేసుకు బతుకు అని ఆ బగమంతుడే మన మొకాల మీద రాసేస్తాడు. బెమ్మ రాత ఎవులు తప్పించ గల్రు" అంటూ తుపుక్కున ఉమ్మాడు నర్సింహులు.

ఆ మాటలు పోతన్నకి రుచించలేదు. "ఈ రాతని బెమ్మ రాయనేదు; మన బాబులు రాశారు. మా బాబే సిన్నప్పుడు నన్ను సదివించి ఇద్యావంతుణ్ణి సేసుంటే, నానూ ఇయ్యాల మాలచ్మినాయుడి గోరిలాగ కుప్పలమీదే కూకుందును" అన్నాడు పోతన్న. ఇంక అంకప్ప ఉండబట్ట లేకపోయింది. "అయినా, పైడితల్లిగోడు సదువుకున్నా ఒకురి కింద పని సెయ్య వొలిసిందే కదా. ఆ పంతులుగోరి కాడ ఆకాడికి నాలు గచ్చరం ముక్కలు సదివాడు కదా. పెదబాబు గోరెంట పట్నం ఎలితే, ఆలు మరి నాలుగు అచ్చరాలు నువ్వరేటి" అంది.

"సదువంటే నాలు గచ్చరం ముక్కలు సదువు కాదే — డాకటేరు సదువు సదివించాలి. ఆ సదువంటే మాటలేటి? అయినా గుంటడు పట్నం ఎల్తన్నాడన్న పొంగే కాని, ఆ డక్కడికి ఎల్తన్నది ఆలు సెప్పే నాలుగు పన్లూ సెయ్యడానికే తప్ప, ఆలు నువ్వే నాలు గచ్చరాలు నేర్సుకోడానికి కాదే, ఎర్రి దానా" అన్నాడు పోతన్న. అతని పళ్లు కొంచెం పటపట మన్నాయి. నర్సింహులు వేళాకోళంగా, నిశ్శబ్దంగా నవ్వి ఇలా అన్నాడు: "ఒరే, నీ కియ్యాల అపొమ్మారు

ఇంకా తెలవారలేదు

-ఎస్. కాశీ విశ్వనాథం

వూనిందిరా. నేకపోతే మనవేటో, మన జాతేటో, మన బతుకులేటో ఎరిగుండి కూడా కొడుకుని డాకటేరు సదువు సదివిస్తావా? ఎవుడి తలకు తగినట్టు ఆడు తలపాగా సుట్టాలి. ఈ కవుర్లు మాని ఒల్లక తొంగో'' అంటూ మంచం మీదనించి లేవబోయాడు. కాని, పోతన్న అతణ్ణి చెయ్యి పట్టుకుని ఆపుచేసి, "ఆ మంగలి ఎంకన్న కంటె తీసిపోనాన్రటా. ఆడు ఆడి కొడుక్కి పట్నం సదువు సెప్పించడం నేదా?'' అన్నాడు.

"ఒకులో మనకి సాటేన్రటా, ఎవులు రాత లెవులు సూశారు? ఎవులు బతుకులు ఆలు సూసుకోవాలి గాని'' అంటూ మళ్ళీ మంచంమీద చతికిలబడ్డాడు నర్సింహులు. ఈమాటు పోతన్న తపీ మని అందుకుని, ఆరిపోయిన చుట్టని చిరాగ్గా చీకట్లోకి విసిరేసి ఇలా అన్నాడు:

"అదే నేనూ అంటన్నాను. ఎవులి బతుకులు ఆలే నూసుకోవాల. మన బతుకుల్లో మరో రావుడో, దేవుడో వచ్చి దీప మెట్టడు కదా! మనం తెల్లబాబుల కింద బతికినా, కాంగిరేసోడి కింద బతికినా మన బతుకుల్లో మారుపేటుంది గనక, రేపు రాబోయే వోడు మన బతుకుల్ని బాగుచేస్తాడని అనుకోటానికి. వా

బాబు, ఆడి బాబు ఆ పెద్దోల ఇంటి పన్ను సేస్తూనే, ఆల్ల ఇంటి కుక్కల్లాగే బతికీసేరు నన్నూ అలాగే బతకమని ఆ ఇంటికే తోలీసేరు. పెద్ద జెమీందారుగోరి కాడ మా తాత పనిచేసేటప్పుడు ఆల్లకి ఉన్నది అరవై ఎకరాల మాగాణి, డబ్బయ్యో ఎనబయ్యో తులాల బంగారం, మూడొందల తులాల వెండే కదా! అప్పుడు మా తాతకి నాలుగెకరాల మెరక బూవుండేదంట. మా బాబు మా తాతకంటె తక్కువ బతుకే బతికాడు. ఎందుకంటే, మా తాత ఆ జెమిందారు గోరికాడ తాకట్టెట్టిన బూమిని ఇడిపించుకోవడం ఆడి బుర్రా అయింది కాదు, ఆ తర్వాత మా బాబు బుర్రా అయింది కాదు. మా బాబు సిన జెమిందారుగోరికాడ కూలిపనికి కుదురుకునీటప్పటికి, ఆల్లకున్న అరవై ఎకరాల ల ఎదిగి ఎనభై ఎకరా లయ్యింది. బంగారం, ఎండీ రెట్టింపయిపోనాయి. నాను ఈ నాయుడిగోరికాడ గోసికట్టినప్పట్నించి కూలోడిగానే బతుకుతున్నాను. నా టయి మొచ్చీటప్పటికి, మా తాతకి నాలుగెకరాల పొలం ఉండేదన్న గేపకమేతప్ప,అదెలాగుంటాదో సూణ్జేదు. ఎందుకంటే, మా బాబు టయింలోనే దాని ఎవ్వారం పయిసలా అయిపోయి, జెమిందారు గోరి సొంతం అయిపోయినాదంట. మరిప్పుడు జెమిందారుగోరి ఇంట్లోని ఒక్కో ఆడదాని ఒంటిమీదే నూరేసి తులాల బంగారం, కాలికి వందేసి తులాల వెండీ ఉన్నాది. మా బాబుకంటె నా జీతం పది రూపాయి లెక్కువే! అయితెందుకు? ఆడికంటె తక్కువ బతుకే బతుకుతున్నాను! అయితే, ఇదంతా మాయదారి కరువొచ్చే అనుకో. కాని, సెప్పరావట మేటంటే మనం కనిపెట్టుకున్న మారాజులంతా రోజురోజుకి పెద్దోలయిపోయి, మేడమీద మేడ నెగ్గాడతా ఉంటే, మన వేమో రోజా రోజాకి పకీరు ఎదవల్లాగ తయారవుతున్నాం. తాతకంటె తండ్రి, తండ్రికంటె కొడుకు గొర్రెల్లాగ బతికేసి, మనకి దేవు డింతే రాశాడనుకుని బండి నాగించేస్తున్నాం. కాని, నా కొడుకు నాలాగా ఈ కూలి బతుకు బతగ్గాడదు."

పోతన్న ఈ మాటలు ఎప్పుడు నేర్చుకున్నాడో అటు భార్య అంకప్పకుగాని, ఇటు బావమరిది నర్సింహులికి గాని అంతుబట్టలేదు. కాని, ఓ నిమిషంపాటు వాళ్ళ మధ్య చోటుచేసుకున్న నిశ్శబ్దాన్ని చీలుస్తూ నర్సింహులు — "అయితే, బావకి జెమిందా రయిపోవాలని ఉన్నట్టుంది, అంకప్పా!" అన్నాడు. ఆ మాటలతో పోతన్నకి చిర్రెత్తుకొచ్చింది. "ఒరే, నీ ఏలాకోలాలు ఇప్పుడు కాదు. నాకు జెమిందా రయిపోవాలని లేదు. కాని, నా కొడుకు నాలాగ కూలోడు కాకూడదు. సదువుకుని, ఇద్యామంతుడై గవురవింగా బతకాల. అందుకే పైడితల్లిగోణ్ణి నాయుడిగోరి కొడుకుతో పట్నం పంపను" అన్నాడు ఆవేశంగా.

"అయితే, అయ్యని పంపనని నాయుడిగోరితో సెప్పేశా వేటి?" అంది అంకప్ప ఇంకా అనుమానం తీరక. "ఇంకా నేదు. రేపు ఎలాగా ఈ ఇసయం నాయుడుగోరు కదలేస్తారు. అప్పుడే సెబుతాను" అన్నాడు పోతన్న.

"ఏటి, అంకప్పా, ఈడు రేపు జెమిందారు గోరితో గుంటణ్ణి పంపడం నేదని అంటాడనుకున్నా వేటి? అలాగంటే నాను సెవ్వు కోయించుకుంటాను. నెర్లోజులాయి మందు కొట్టడం మానీసేడు కదా, మళ్ళీ దాని కాసి మతిపోతన్నాది కావాల, అందుకే ఈ పేలాపన" అన్నాడు ఎకసెక్కంగా నర్సింహులు.

"ఒరే, నాది పేలాపనో, మరేటో రేపే సూద్దువు గాని. అంతేకాదు, పైడితల్లిగోణ్ణి పక్క ఊరు పంపించి పదువు సెప్పించడానికి డబ్బుగూడా నాయుడుగోర్నే అప్పడుగుతాను. నువ్వలాగ సూస్తుండు" అన్నాడు పోతన్న ఛాలెంజి చేస్తున్నట్టుగా.

"ముందుపాలి సేసిన అప్పు ఇంకా దమ్మిడీ తీరనేలేదు. మళ్ళీ అప్పుసేస్తావా? నాయుడుగోరు ఇస్తారేటి?" అంది అంకప్ప. "ఎందు కివ్వరే! ఇల్లు తనకా రాయించుకొనే గదా ఈ డబ్బు అప్పు ఇస్తన్నారు. అయినా, అతగాడి కొడుకుని పట్నం పంపి సదివించుకోగా నేంది, నాను నా కొడుకుని పక్క ఊరు పంపి సదివించుకోలేనేమిటి?" అంటూ మంచం మీద వాలి, అందంగా లేని ఆకాశంవైపు చూస్తూ ఆవులించాడు.

"ఓ లమ్మి, పెళ్ళినాటి మాటలు ఏ నాలునా డుండవే, ఈడి మాటలు రేపుటి దాకా ఉంటే సూసుకోవచ్చు. నువ్వా తొంగో, బాగా పొద్దుపోయింది. మీయత్తకి కొంచెం నయం అయిందాకా ఈడిలాగే సంది పేలాపనలు పేలుతుంటాడు గాని, కొంచెం సూసుకుంటుండు. ఆ ముసిల్దానికి అద్దరేతిరి కాడ నీలు, పాలు అవుసరమేవో కొంచెం కనిపెట్టుకునుండు. నా నొస్తాను మరి" అంటూ నర్సింహులు మంచం దగ్గిర ఉన్న కిర్రు చెప్పులు తొడుక్కుని, చేతిలో హరికెన్ లాంతరు పట్టుకుని ముందుకి నడిచాడు.

* * *

ఆ మరునాడు ఉదయం మహలక్ష్మి నాయుడిగారి భవనం వసారాలో ఓ చిన్న సమావేశం జరిగింది. ఉదయం తొమ్మిది గంటలు దాటకముందే ఎండ తన ప్రతాపాన్ని చూపుకోవడానికి తంటాలు పడుతూంది. అయినప్పటికి, ఆ ఇంటికి చేరువ నున్న రావిచెట్టు నీడ అక్కడ సమావేశమయిన వారికి ఎండబాధ కలగకుండా కాపు కాస్తూంది. ఆ నీడలో వాలు కుర్చీలో తీరిగ్గా వెనక్కి వాలి కూచున్న నాయుడుగారు పిసరంత ఎక్కువ తక్కువలో కొలువు తీర్చిన దేవేంద్రుల్లాగ ఉన్నారు. మెలిదిరిగిన మీసాలవలన ఆయనకు అందం వచ్చిందో, ఆయన అందంగా, ఆరోగ్యంగా, భారీగా ఉండటం వలన ఆయన మీసాలకు అందం వచ్చిందో చెప్పడం కష్టం. కాని, ఆయన తలపెట్టిన ప్రతి కార్యంలోను విజయం సాధించినవాడిలాగ ఠీవిగా ఉన్నాడు. చాలా భాగం వెంట్రుక లూడిపోయిన ఆతని బట్టతల టెన్నిస్ కోర్టులాగ అతి నున్నగా ఉంది. ఆయన చూడటానికి ఇంద్రుళ్ళాగ ఉన్నప్పటికీ, ఆయన చుట్టూ కూచున్న వారు మాత్రం దేవతల్లాగ లేరు. ఆయనకు కొద్ది దూరంలో ఆ ఊరి కోదండ రాముడి కోవెల పూజారి నీలకంఠం, మునసబు, కరణాలు కూర్చుని ఉన్నారు. మరో పక్క నాయుడిగారి జమీ వ్యవహారాలు చూసే నాగభూషణం కూర్చుని ఏవో లెక్కలు చూస్తున్నాడు. వారికి కొద్ది దూరంలో పోతన్న చేతులు కట్టుకుని వినయంగా నిలబడి ఉన్నాడు. అతనికి మరికొంచెం దూరంలో నర్సింహులు నిలుచుని ఉన్నాడు.

"అయితే, నీ కొడుకుని చదివిస్తా వన్న మాట" అన్నారు నాయుడుగారు. అతని మాటల్లో ఏ భావమూ గోచరించ లేదు అక్క డున్న వా రెవరికి. అయితే, దాదాపు ఓ అరగంట క్రితం నించి ఆ సమావేశం జరుగుతున్నప్పటికి, ఓ అరగంట క్రితం పోతన్న తన కొడుకుని చదివించుకుంటానని, దానికి ఓ మూడొందలు అప్పు ఇమ్మనమని అడిగిందగ్గర్నుంచి నాయుడిగారి ముఖంలో రవ్వంత మార్పు కనబడ్డమే గాక, నుదుట్లో ముడతలు పడ్డం పోతన్న తప్ప మరెవ్వరూ గ్రహించలేదు.

"సెత్తం" అని పోతన్న జమీందారు అడిగిన ప్రశ్నకు అతి నెమ్మదిగా జవాబిచ్చాడు.

"మంచిదే. కాని, చదివిద్దామన్న సంకల్పంతోబాటు చదివించే శక్తికూడా ఉండాలి. అయినా, వాడు మన పంతులు గారి దగ్గర అయిదో తరగతి పుస్తకం పట్టాడట కదా, అది చాలదా?" అన్నారు నాయుడుగారే.

వారిద్దరి మధ్య సంభాషణని అక్కడున్న వారంతా ఊపిరి బిగపట్టి వింటున్నారు.

"ఆ సదువు సాకిరేవు రాసుకోడానికే తప్ప మరో పనికి పనికిరాదు, బాబూ! నా తల తాకట్టు ఎట్టయినా ఆణ్ణి పెద్ద సదువులు సదివించా లనుకుంటన్నాను, బాబయ్యా" అని పోతన్న ఎంతో వినయంగా చెప్పినప్పటికి, ఆ వినయం వెనక పట్టుదల, పని సాధించగలనన్న ఆత్మ విశ్వాసాన్ని గుర్తించ లేకపోలేదు నాయుడుగారు. పోతన్న అంతకు ముం దెన్నడూ జమీందారు గారితో ఇంత ధైర్యంగా మాట్లాడ్డం జరగలేదు. అస లలాంటి అవసరం అటు నాయుడుగారికిగాని, ఇటు పోతన్నకి గాని కలగలేదు. జమీందారు పోతన్న వైపు జాలిగా, చిత్రంగా చూసి, "అయితే, నీ కొడుకుని స్కూలు ఫైనలు వరకు చదివిస్తావ్రటా?" అన్నారు.

పోతన్న ఒక్క క్షణం తటపటాయించి అన్నాడు: "అంతంత సదువులికి నాను సాగలేను కాని, బాబూ, తవ రందరి దయ ఉంటే ఆణ్ణి డాకటేరుని సేద్దామని ..." ఈ మాటలు పోతన్న గొంతులోనించి పూర్తిగా పెకిలి రాకముందే అక్క డున్న వారంతా ఘొల్లుమన్నారు— జమీందారుతో సహా.

బ్రతికుండగానే తన తలను నరికి, తిరిగి తన చేతికే ఇచ్చినంతగా బాధపడిపోయాడు పోతన్న. కాని, క్షణంలో తేరుకున్నాడు. తాము నవ్విన నవ్వుతో సిగ్గుతో చచ్చిపోతా డనుకున్న పోతన్న మునుపటి కంటె ధైర్యంగా నిలబడి ఉండటంతో అక్క డున్న పెద్దలు కొంచెం ఆశ్చర్యపోయారు. అతని

స్వంత బాకా

ఇతరుల సుగుణాలను గుర్తించలేనివాడు తనను తాను పొగుడుకుంటాడు. తాను ఇతరులకంటే గొప్పవాడినని స్వగతం చెప్పుకుంటూ ఉంటాడు.

—ప్లూటార్క్

ప్రపంచంలో అన్ని మహత్కార్యాలకు ఆరంభంలో ఒకొక్క స్త్రీ ప్రభావం ఉంటుంది.

—లామెర్టైన్

ముఖంలో కొన్ని క్షణాల క్రితం వరకు కనిపించిన సంకోచం, బిడియం ఇప్పు డతనిలో కనపడ్డం లేదు.

"నీ ఆలోచన మంచిదే కాని, దాని కెంత డబ్బవుతుందో తెలుసా? ముందు వాణ్ణి వెంకటపురంలో ఆరో క్లాసులో జాయి న్చెయ్యాలి. దానికే అవుతుంది, నీ తలకు మించిన ఖర్చు. ఆ తర్వాత బళ్ళో చెప్పిన చదువుని ఈ గుంటడు బుర్ర కెక్కించుకున్నా, లేకపోయినా ఆ తర్వాత కాలు కదిపితే ఖర్చు అవుతుంది. ఇప్పటికే మీ యమ్మ జబ్బులికి ఎక్కడ లేని డబ్బు జల గడిగేసేవు. మరిప్పు డీ కొత్త పని తలపెట్టావు. కొంచెం వెనకా ముందూ ఆలోచించుకో" అన్నాడు కరణం వెంకట్రామయ్య.

ఆయన చెప్పిన దానిలో వెటకారం గాని, మరొక వేళాకోళం గాని కనిపించ లేదు పోతన్నకి. అందుకే వినయంగా— "అందుకే అన్నిటికి మన పెదబాబు గోరినే నమ్ముకున్నాను" అన్నాడు. ఆ మాటకు జమీందారు కొంచెం కళవళ పడి, "అదేమిట్రోయ్, ఇది మాత్రం నా మీద రుద్దకు" అన్నారు కొంచెం కర్కశంగానే.

తను ఊరికే డబ్బు ఇమ్మంటు న్నట్టుగా నాయుడుగారు అర్థం చేసు కున్నారని గ్రహించాడు పోతన్న.

"నా ఇల్లు తవరి దగ్గి రే తనకా ఎట్టి, ముందో పాలి మూడొందలు అప్పుచ్చు కున్నాను. ఇప్పుడు తవరు మరో మూడొందలు ఇస్తే, మా యమ్మని గూడా ఎంకటాపురం తీసుకెళ్ళి పెద్ద డాట్టుకాడ మందిప్పిస్తాను" అన్నాడు చేతులు నలుముకుంటూ.

నాయుడుగారు ఆలోచనలో పడ్డారు.

అంతసేపూ గుడ్లప్పగించి చూస్తున్న గుడి పూజారి నీలకంఠం నోరు విప్పాడు. "అయితే, మీ పైడితల్లిని, నాయుడి గారి అబ్బాయితో పట్నం పంపనంటావు? అంతేనా?" అన్నాడు.

ఆ మాటకి మునసబు కొంచెం ముఖం చిట్లించి, "ఇంతసేపూ నిద్ర పోతున్నా వేటయ్యా, పంతులూ? వాడు తన కొడుకును చదివించుకుంటాను మొర్రో మని గోలపెడుతుంటే, మళ్ళీ మొదట్నించి అడుగుతున్నావు" అని, పోతన్న వైపు తిరిగి తన మాటల్ని కంటిన్యూ చేశాడు.

"ఒరే పోతన్నా, గతంలో తీసుకున్న డబ్బూ, ఇప్పుడు నీ కొడుకు చదువు కోసం తీసుకుంటున్న డబ్బూ— వీటి మీద వడ్డీ అంతా కలిపి తడిపి మోపె డవుతుంది. నీకు నీ రెక్కల కష్టమేతప్ప, సెంటు భూమి లేదు. నీ ఒంటి రెక్క కష్టమూ ఇంటిల్లపాది తినాలి. నాయుడి గారి అబ్బాయితో మీ పైడితల్లిని పంపడాని కింకా ఓ పది పదిహేను రోజుల వ్యవధి ఉంది. కొంచెం స్తిమి తంగా వెనకా ముందూ ఆలోచించు" అన్నాడు మునసబు.

ఆయన చెబుతున్న మాటల్లో హిత వుంది. కాని, పరుగెత్తి గమ్యం చేరుదా మనుకున్న వాడు, తనని వేగంగా పరు గెత్తమని ప్రోత్సహించే వాణ్ణే ఇష్టపడ తాడు గాని, పరుగెడితే పడిపోతావని హితవు చెప్పే వాణ్ణి ఇష్టపడడు. అందు చేతనే మునసబు మాటలు పోతన్నకు రుచించలేదు.

"అన్నీ ఆలోసించు కున్నాను, బాబూ. మంచికో సెడ్డకో నా బుర్ర అటు పరిగెడతంది, బాబూ. నా కూలి డబ్బుల్లో సగం ఈ అప్పు కింద ఇరగ్గొట్టుకోమని పెదబాబు గోరితో ముందుపాలే మనవి సేసుకున్నాను, బాబూ" అన్నాడు పోతన్న. నాయుడు గారు ఏం ఆలోచించుకున్నారో తెలియదుగాని, గుమాస్తా నాగ భూషణంతో మాత్రం— "ఆ విషయం చూడవోయ్" అని చెప్పి ఇంట్లోకి వెళ్ళి పోయారు. పోతన్న గుమాస్తా దగ్గిరికి వచ్చాడు. నాగభూషణం పోతన్న ఇంటి తనకా కాగితాలు తీసి, తదితర కార్య క్రమం ప్రారంభించాడు.

* * *

వారం రోజులు ఇంకా గడవలేదు.

ఎండలు మండిపోతున్నాయి. ఉదయం తొమ్మిది గంటలయినా కాకముందే, సూర్యుడు చండప్రచండంగా పెరిగి పోతున్నాడు. ఎండతోబాటు వేడిగాడ్పు వీస్తోంది. ఆ గాడ్పు తీవ్రతకి చిన్నా పెద్దా తల్లడిల్లి పోతున్నారు. బాగా అల్పంగా ఉంటున్న కొన్ని జీవులు ఆ వేడి గాడ్పుకు హరీ మన్నాయి గూడాను. అలాంటి రోజుల్లో ఓ రోజున పోతన్న నాయుడిగారి పొలంలో పనిచేస్తున్న సమ యంలో, ఎక్కణ్ణించో పెద్ద కేక వినబడితే దబ్బున తల ఎత్తి చూశాడు. తల ఎత్తి చూసేసరికి ఆయాసంతో రొప్పుడూ వెంకటస్వామి కనిపించాడు. అంతేగాక— "ఒరే, పోతన్నా, మీ వాస అంటుకున్నాద్రో" అంటూ కేకలు పెట్టాడు. ఆ కేకలు విన్న తర్వాత పోతన్న ఎలా పరుగెత్తుకొచ్చాడో తెలి యదు గాని, రెండు నిమిషాలు గడవక ముందే ఇంటి ముందు నిలిచాడు. కాని, ఎంత వేగంగా పరుగెత్తుకొచ్చినా ప్రయో జనం లేకపోయింది. ఆకాశం ఎత్తున ఎగుస్తున్న మంటల్లో ఆసరికే ఆ ఇల్లు దగ్ధమయి పోయింది. ఆ ఇంటితోపాటు ఆ ఇంటి వరసలోనే ఉన్న మరో ఏడెని మిది ఇళ్ళు నమూలంగా నాశనమయి పోయాయి.

ఇల్లంటుకునే సమయానికి అంకప్ప కూడా ఇంట్లో లేదు. కుండ పట్టుకుని ఏటికి బయలుదేరింది. ఇంట్లో ఉన్న దల్లా మంచంమీదనించి కదల్లేని ముసలి తల్లి, పోతన్న కొడుకు పైడితల్లి మాత్రమే! పైడితల్లి ఆ ఇంట్లోంచి తప్పించుకు బయటపడగలిగాడే తప్ప, ఆ ఇంటిని గాని, ఆ ముసలమ్మనుగాని, మరో వస్తువును గాని కాపాడలేక పోయాడు. అంకప్ప ఏటినించి పరు గెత్తు కొచ్చేసరికి, ఉద్ధృతంగా పైకి రేగుతున్న మంటలు తప్ప, ఓ పావు గంట క్రితం వరకు ఉండిన తమ పాకమాత్రం కనిపించలేదు. ఇంట్లో ఉన్న సామానులు ఒక ఎత్తు, మంచం మీద రోగం తీసుకుంటున్న తన ముసలి అత్త ఒక ఎత్తు! ఏం చేయాలో బోధపడక, ఏ దిక్కూ తోచక మతి పోయిందానిలా అరుస్తూ కాలుగాలిన పిల్లిలాగా నిలు చున్న చోట నిలుచోక అటూ ఇటూ తిరుగుతుండగా పోతన్న పరుగెత్తు కొచ్చాడు. వెంట నర్సింహులు వచ్చాడు. వారు వచ్చేసరికి ఎవరి ఇళ్ళు వాళ్ళు ఆర్పుకోవడంలో ఆ వీథి ప్రజలంతా నిమగ్నులై ఉన్నారు. పిల్లల ఏడుపులు, పెద్దల కేకలు, మంటలు చూస్తున్న వారి మాటలు ... గోల గోలగా ఉంది. కొంత సేపటికి మంటలు వాటంతట అవే శాంతించాయి. అంతేగాని, అవి శాంతించ డానికి ఆ ప్రజలు చేసిన ప్రయత్నం ఏ విధంగానూ ఫలించలేదు. ఎందుచేత నంటే, ఆ వాసకి దగ్గర్లో నూతులు లేవు. ఉన్నదల్లా ఏరు ఒక్కటే! అదిగూడా ఓ ఫర్లాంగు దూరంలో ఉంది. కాల కుండా ఇళ్ళు ఉన్నవారు కాలుతున్న ఇళ్ళ మంటలు తమ ఇళ్ళను చుట్టబెట్ట కుండా ఉండేందుకు, తమ ఇళ్ళలో ఉన్న కుండల్లోని నీటిని వారి వారి ఇళ్ళ మీద కుమ్మరించుకుని జాగ్రత్తపడ్డారే తప్ప, కాలుతున్న ఇంటి మీద ఒక్క చుక్క నీరయినా కుమ్మరించలేదు.

క్రమంగా మంటలు తగ్గాయి. మరీ నెమ్మదిగా గోల కూడా తగ్గుముఖం పట్టింది.

"అస లెలాగ అంటుకున్నాయి?" ఎవరో ఎవర్నో ప్రశ్నించారు.

ఎనిమిదొందలు అప్పు ఎవరైనా ఇస్తారా? పైగా, నవ్వుతారు. ఇంతకీ అప్పు తీర్మానం ఎలా నిర్ణయించావు?'' అన్నాడు చేతిలోని పుస్తకాలు తిరగ వేస్తూ.

ఈ మాటలు నాయుడుగారు గుమాస్తాచేత అడిగించారో, లేకపోతే నాగభూషణమే నాయుడిగారి తరఫున అడుగుతున్నాడో అర్థమవలేదు పోతన్నకి. అత నేదో మాట్లాడేలోగా నర్సింహులు కొంచెం ముందుకొచ్చి అన్నాడు: ''పోతన్న కిచ్చే కూలిలో ఇంతవరకు సగం చొప్పున ఇరగ్గొట్టు కొన్నారు కదా, పైడితల్లికి పట్నంలో ఇచ్చే జీతంలో కూడా సగం చొప్పున-అంటే నెలకి పది చొప్పున-ఇరగొట్టుకొండి.''

''అవును, ఇదీ బాగుంది'' అన్నాడు మునసబు. కాని గుమాస్తామాత్రం అసంతృప్తిగా తల ఊపి, ''ఏం బాగుందండీ, ఇలా గయితే మునుపు తీసుకున్న ఆరొందలు చెల్లుబడయ్యేసరికి కనీసం నాలుగేళ్లు పడుతుంది. మరిప్పుడు తీసుకుంటున్న రెండొందల మాటేమిటి? ఆపైన వీటిమీద వడ్డీ మాటేమిటి'' అన్నాడు.

''అవును, అదీ నిజమే. కొంచెం ఆలోచించాలి'' అన్నాడు నీలకంఠం. ఈ మాటల మధ్యలో నాయుడుగారు ఎప్పుడు ఇంట్లోకి వెళ్లిపోయారో తెలియ లేదు. ఓ అయిదు నిమిషాలపాటు ఎవరూ ఏం మాట్లాడలేకపోయారు. వాళ్లమధ్య ఆడుకుంటున్న నిశ్శబ్దాన్ని తరిమివేస్తూ చివరికి నాగభూషణమే అందరివంకా సాభిప్రాయంగా చూసి ఇలా అన్నాడు: ''ఇందుకు ఓ ఉపాయ ముంది. ఇది నాకు తట్టిన ఆలోచన కాదు. నాయుడుగారే పోతన్న పరిస్థితి మీద జాలిదలిచి ఈ పరిష్కారం సూచించారు. పెద్దమ్మగారు ఇంట్లోని పనులు చేసుకో లేక సతమత మవుతున్నారు. ఆపైన ఆమె వట్టి మనిషి కాదు. అదీగాక ఇంతకు ముందు పనిచేసిన నారాయణమ్మ పని మానేసి కొడుకు దగ్గిరికి పట్నం వెళ్లిపోయింది. ఈ పరిస్థితుల్లో నాయుడుగారు తన ఇంట్లో ఓ పని మనిషిని పెట్టుకోవాలనుకున్నారు. పోతన్న తన భార్య అంకప్పని అయ్యగా రింట్లో పనిమనిషిగా కుదిరిస్తే ఆవిడికి ఇచ్చే నెల జీతంలో కొంత చొప్పున మినహాయిస్తూ ఉంటే ఇటు అప్పు వేగిరం తీరినట్టవుతుంది, అటు పోతన్నకి వేణ్ణీళ్లకి చన్నీళ్ల సాయంగా ఉంటుంది. ఈ సదుపాయం నాయుడుగారే సూచిం చారు.''

ఈ మాటలు మాటలుగా కాక, తూటాలుగా మారి తన హృదయం లోకి చొచ్చుకుపోయినట్టుగా బాధ పడ్డాడు పోతన్న.

''అవును. ఈ పరిష్కారం బాగానే ఉంది. అటు కొడుకు సంపాదనలో సగం, ఇటు పెళ్లాం జీతంలో సగం బాకీ కింద మినహాయిస్తే రెండేళ్లకే బాకీ తీరిపో వచ్చు'' అన్నారు కరణం గారు.

పోతన్న శ్వాసకూడా తీయటం మరిచి పోయి, ప్రాణం లేని బొమ్మలా నిలబడి పోయాడు. నాగభూషణం వినిపించిన నాయుడు గారి పరిష్కారానికి పోతన్న అవుననిగాని, కాదనిగాని అనలేక పోయాడు.

* * *

రెండు రోజుల తరవాత తెల్లవారు ఝామున మూడు నాలుగు గంటల మధ్య ఆ ఊరు స్టేషన్లో రైలు బండి వచ్చి ఆగింది. బండి ఆగగానే నాయుడు గారు, వెంట వారి కుమారరత్నం ఫస్టు క్లాసు వైపు నడిచారు. వారి వెంట పోతన్న, అంకప్ప, వారి కొడుకు పైడి తల్లి గూడా అటే నడిచారు. ముందు నాయుడు గారి కొడుకు ఫస్టుక్లాసు పెట్టెలోకి ఎక్కాడు. వెంటనే చేతిలో చిన్న సంచీ పట్టుకుని పైడితల్లి గూడా పెట్టె ఎక్కబోతుంటే, నాయుడుగారు కోపంతో వాణ్ణి ఎడంచేత్తో కిందికి లాగి, ''నువ్వూ ఈ పెట్టెలోకి ఎక్కుతా వట్రా, ఫూల్! ఒరే, నీ డాక్టర్ కొడుకుని తీసుకుని ఆ చివర మూడవ తరగతి పెట్టె లుంటాయి, కాస్త ఖాళీగా ఉన్నది చూసి అందులో ఎక్కించు'' అంటూ తను ఫస్టుక్లాసు పెట్టె ఎక్కారు. తన కొడుకుని అలా గొంగళిపురుగును విదిలించి పారేసినట్టు పారేసినందుకు పోతన్నకి పీకలవరకు కోపం వచ్చింది. కాని అప్పటికే గార్డు విజిల్ వేశాడు. అక్కడ ఓ నిమిషం కంటే ఎక్కువ సేపు బండి ఆగదు. గబగబా వెనక్కి పరుగెత్తి, కాస్త ఖాళీగా ఉన్న థర్డు క్లాసు పెట్టెలో కొడుకుని ఎక్కించాడు. బెంగగా, బాధగా ముఖం పెట్టిన కొడుకుని చూస్తూ అంకప్ప — ''ఒరే, నాయనా, అక్కడ అయిందానికి, కాందా నికి అల్లరి సెయ్యకుండా, ఆలకి కోపం తెప్పించకుండా, సినబాబు గా రేటి సెప్పు తారో అదే సెయ్యాల. తెల్సిందా?'' అంది. ఆమె గొంతులో బాధ గూడు కట్టుకు పోవడంచేత, మాటలు బరు వుగా వచ్చాయి. పైడితల్లి కళ్లలో నీళ్ళ సుళ్ళు తిరిగాయి. కొడుకువైపు గాక ఫస్టుక్లాసు కంపార్టుమెంటు వైపే చూస్తూ ఏదో ఆలోచిస్తున్న పోతన్నని చూసి అంకప్పకు కోపం వచ్చింది. ''అలా బెల్లం కొట్టి రాయిలాగ ఒల్లక నిలబడకపోతే, బొట్టుడికి ఏటయినా సెప్పకూడదా? ఆడు అసలే నీ మీద బెగిలిపోతాడు'' అంది. పోతన్న కేం చెప్పాలో తెలియలేదు. ''మీ యమ్మ సెప్పినట్టే నడుసుకోరా'' అని మాత్రం అనగలిగాడు.

బండి కదిలింది. ముందుకి సాగింది. బండి చీకటిని చీల్చుకుంటూ కంటికి కనిపించిన వరకు చూశాక, పోతన్న బద్ధకంగా ఒళ్లు విరుచుకుని చిన్న వెర్రి నవ్వు నవ్వాడు. అత నలా ఎందుకు నవ్వాడో అంకప్పకి బోధపడలేదు. ''ఏ టా ఎర్రి నవ్వు?'' అంది. ''అదికాదే, నా కొడుకు నాలాగ కూలి బతుకు బత గ్గూడదని, సదివించాలని, అప్పులు సేశాను. ఆ అప్పులు తీర్సడానికి ఆణ్ణి పట్నం పంపుతున్నాను కూలి పనికి. నిన్ను గూడా పనిమనిసిగా మార్సేసి నాను. పద, ఇయ్యాలనించి నువ్వూ జెమీందారు గోరింట్లో పని కెల్లాలగదా'' అంటూ గబగబ ముందుకు నడవ బోయాడు. ''ఆగు, ఏ టా తొందర? ఇంకా తెల్లారనేదులే'' అంది అంకప్ప. అప్పుడు పోతన్న తనచుట్టూ ఉన్న చీకటిని బాగా పరిశీలించి చూశాడు. తను, అంకప్ప గూడా చీకట్లోనే ఉన్న ట్టుగా తెలుసుకుని, ''అవును, ఇంకా తెల్లారనేదు'' అంటూ పిచ్చిగా ఓ నవ్వు నవ్వాడు. ఈ నవ్వుకి అర్థం ఏమిటో పోతన్నకి, చుట్టూ ఉన్న చీకటికి మాత్రమే తెలుసు తప్పు అంకప్పకి తెలియలేదు. ★

రేకులు – రేఖలు

చిత్రం— కొరసాల సీతారామస్వామి (తాటిపాక)